Geolingvistinis Babtų apylinkių šnektų tyrimas

Laura Geržotaitė

Lietuvių kalbos institutas

Raktiniai žodžiai: Babtų valsčius, šnektos, lietuvių tarmių klasifikacija, geolingvistika, lingvistinis žemėlapis.

Įvadas. Geolingvistinė vakarų aukštaičių šiauliškių patarmės ploto (Jonavõs ir jos apylinkių) analizė parodė, kad kompiuterinės kartografijos būdu galima ne tik gretinti tarminius vienetus (tarmes, patarmes), bet ir tikslinti jų ribas (Geržotaitė 2012: 156–174). Šio straipsnio objektas yra ypač savitos ir šiuo aspektu beveik netirtos Bãbtų apylinkių šnektos[1].

Šiame straipsnyje pristatoma šnektų padėtis lietuvių tarmių klasifikacijose, aptariama dabartinė šių vietų lietuvių kalba taikant geolingvistinį metodą. Geolingvistinio metodo esmė – žemėlapiais pavaizduoti, kur ir kaip išsidėsto tiriamasis tarminis plotas. Tam tikra kalbamojo ploto konfigūracija turėtų padėti nustatyti ir kai kuriuos kalbinius to ploto, atskirų jame esančių šnektų ypatumus ir jų paplitimą.

Tyrimo tikslas – aptarti dabartinę tiriamojo ploto situaciją ir patikslinti jo priklausomybę dabartinių lietuvių tarmių atžvilgiu.

Aptariamojo ploto kalbinei analizei sudaryti du žemėlapiai: pirmasis žemėlapis rodo, kaip tiriamosios vietovės ir apskritai visas buvusio valsčiaus plotas išsidėsto dabartinėje lietuvių tarmių klasifikacijoje (žr. 1 pav.)[2]; antrasis žemėlapis rodo tiriamojo ploto šnektų padėtį dabartinės ir senosios klasifikacijų atžvilgiu (žr. 2 pav.).

Tiriamoji medžiaga – 2012 m. liepos mėnesio ekspedicijos po Babtų apylinkes tarmių garso įrašai (jų bendra trukmė – daugiau nei 14 valandų)[3].

Straipsnyje nagrinėjami ne tik šie, bet ir naujausi duomenys, surinkti Lietuvių kalbos instituto vykdomam tarmių geolingvistiniam projektui per 2011–2012 m. vykusias ekspedicijas[4].

Aptariamasis plotas. Abipus Nevė́žio upės esantys buvusiam Babtų valsčiui priklausę kaimai dabartinėje lietuvių tarmių klasifikacijoje išsidėsto vakarų aukštaičių kauniškių paribyje su šiauliškiais arba, priešingai, atsiduria vakarų aukštaičių šiauliškių pakraštyje su kauniškiais (žr. 1 pav.).

Ir kauniškiai, ir šiauliškiai yra aukštaičiai, nes kirčiuotus dvibalsius *ie*, *uo*

Straipsnis „Versmės“ leidyklai įteiktas 2013 04 10, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2015 04 02, pirmą kartą paskelbtas 2016 11 09 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029–0799 visatekstėje svetainėje www.llt.lt. Straipsnio kodas elektroniniame serialiniame leidinyje LLT:2016-3/27-250/LI.

[1] Į šias apylinkes įeina dalis buvusiam Babtų valsčiui priklausiusių kaimų (Daubãrai, Kampaĩ II, Naujãsodžiai (arba Puidìnė), Kaniū̃kai, Panevėžiùkas, Stabaunỹčius, Bãbtai (miestelis), Munìškiai, Vilkénai) (Markauskienė 1994: 53).

[2] Sudarant šį žemėlapį, remtasi „Lietuvių kalbos atlaso“ (LKA I, žemėl. Nr. 1) ir „Lietuvos kelių atlaso“ (mastelis: 1 cm – 1,2 km) (2010) žemėlapiais.

[3] Ekspedicijoje dalyvavo prof. dr. Danguolė Mikulėnienė, dr. Gintarė Judžentytė ir Laura Geržotaitė, ekspedicijos vadovas – Damijonas Šniukas.

[4] Pasinaudota doc. dr. Roberto Kudirkos 2011 m. vasarą ir rudenį padarytais tarmių garso įrašais iš Munìškių, 2012 m. vasarą dr. Ritos Baranauskienės – iš Vareikónių ir Babtų projektui „Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida“ (Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-01-028; vykdančioji institucija – Lietuvių kalbos institutas, projekto vadovė – prof. dr. D. Mikulėnienė). Įrašai saugomi Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 11 09

1 pav. Babtų valsčiaus kaimai dabartinėje tarmių klasifikacijoje[5]

išlaiko sveikus. Ir vieni, ir kiti priskiriami vakarų aukštaičiams, nes nosiniai balsiai *ą*, *ę* ir mišrieji dvigarsiai *an*, *am*, *en*, *em* čia išlaikomi sveiki.

Vakarų aukštaičiams kauniškiams dalies šių vietovių kalba priskirtina todėl, kad čia geriausiai skiriami ilgieji ir trumpieji balsiai, neatitraukiamas kirtis iš galūnės. Kita dalis vietovių patenka į vakarų aukštaičių šiauliškių plotą, nes jame, priešingai nei kauniškių, kirtis atitraukiamas iš galūnės, trumpinami nekirčiuoti ilgieji balsiai ir ilginami kirčiuoti trumpieji balsiai, trumpinamos nekirčiuotos galūnės (Girdenis, Zinkevičius 1966: 139–147; Zinkevičius 2002 [1969]: 366; 2006: 203–205; LKTCh 60–63; Kazlauskaitė ir kt. 2007: 25–28).

Be to, šios šnektos sąveikavo ar sąveikauja su šių vietų slavų kalbomis.

Aptariamojo ploto tyrimų apžvalga. Šio ploto šnektoms skirtų darbų beveik nėra[6].

Minėtina, kad keliuose iš aptariamų kaimų, 1963 m. Vareikóniuose (LKA 470) ir 1962 m. Munìškiuose (LKA 496) rinkta medžiaga „Lietuvių kalbos atlasui“ (LKA I 27). Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve saugomi du 1963 m. Vareikonių ir vienas 1962 m. Muniškių gyvenamuosius punktus tyrusio kalbininko Kazio Morkūno rankraštiniai sąsiuviniai (užrašytos pasakojimų nuotrupos, sakiniai ir frazės), 1962 m. padaryti garso įrašai[7]. Paskelbta šiek tiek tekstų iš šių punktų (LKT 186, 223–224).

[5] Žemėlapyje pateikiama vietomis apytikslė dviejų patarmių, kurių pakraščiuose yra nagrinėjamosios šnektos, riba. Nustatant ir brėžiant ją, atskaitos taškais laikyti į šį plotą patenkantys „Lietuvių kalbos atlaso punktai“: Vareikonių (LKA 470) ir Muniškių (LKA 496) kaimai. Kadangi tarp šių punktų stambesnių gyvenamųjų vietovių nėra, kaip apytikrė riba pažymėta punktyrine linija.

[6] Plačiau apie Babtų apylinkes žr. (Kviklys 1965: 349–355; Barkauskas, Stonys 1994; Markauskienė 1994).

[7] Žr. Lietuvių kalbos instituto Tarmių archyvo duomenų bazę (http://tarmes.lki.lt/Paieska.asp).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 11 09

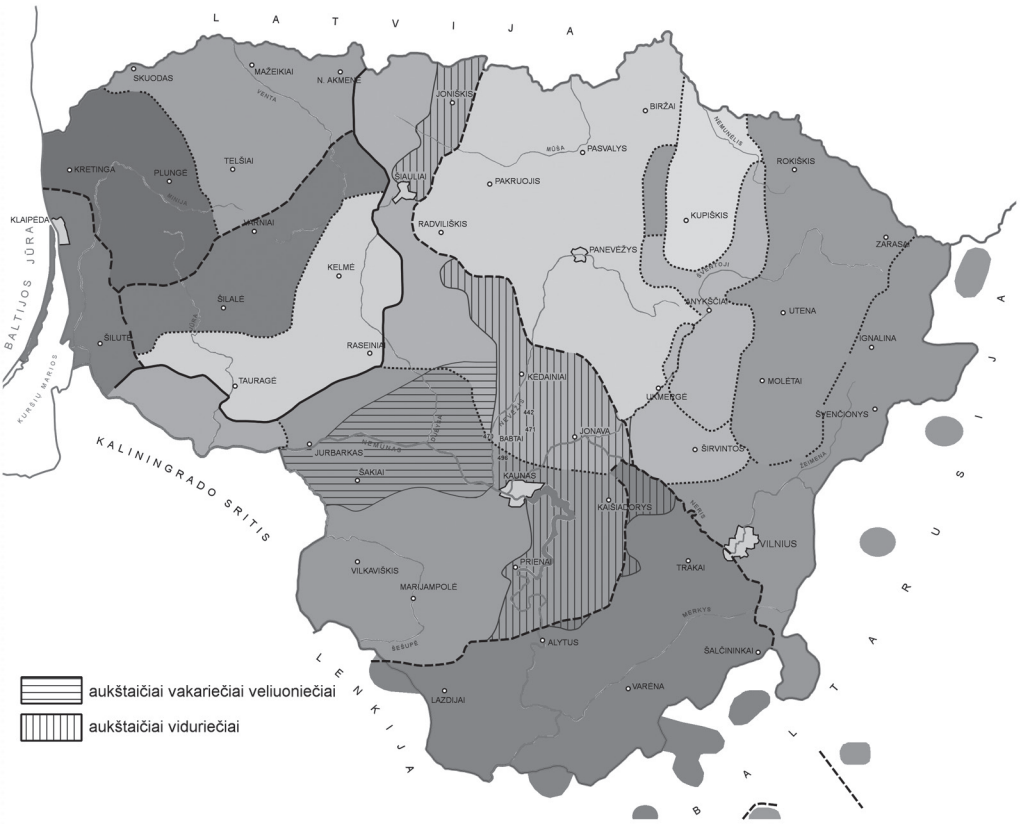

2 pav. Babtų apylinkių šnektos senojoje ir dabartinėje lietuvių tarmių klasifikacijose

Taip pat paskelbta šiek tiek lenkiškų transkribuotų tekstų iš Panevėžiùko, Vikū́nų, Kampū̃ (Karaś, Rutkowska ir kt. 2001: 418–433).

Šnektų aptarimas geolingvistiniu požiūriu. Senojoje Kazimiero Jauniaus ir Antano Salio lietuvių tarmių klasifikacijoje (Salys 1933: 21–34; 1935: 1–87; 1992: 3–140) nagrinėjamosios šnektos taip pat atsidūrusios kelių patarmių paribiuose (žr. LKA I, žemėl. Nr. 1). Joje tiriamąją dabartinių vakarų aukštaičių kauniškių dalį ir šiek tiek šiauliškių atitinka aukštaičiai vakariečiai veliuoniečiai, o dalį vakarų aukštaičių šiauliškių – aukštaičiai viduriečiai (žr. 2 pav.).

Pagrindinė skiriamoji šių dviejų patarmių, kurių paribyje išsidėsto minėti kaimai, ypatybė yra priebalsio *l* prieš *ė* tarimas (Salys 1933: 26; 1935: 51; LKT 25). Jauniaus ir Salio skirstymo aukštaičiai vakariečiai veliuoniečiai jį taria minkštą (Salys 1946: 38), pvz., *lẽ·kt(i)*, *varlẽ* (*várlė·*) (LKT 25)[8], o aukštaičiai viduriečiai – kietą (Salys 1946: 38), pvz., *lẽ·kt'* ‘lėkti’, *pelė·da* ‘pelėda’ (LKT 30).

Aukštaičiai vakariečiai veliuoniečiai (arba dabartinių vakarų aukštaičių kauniškių dalis), į kurių plotą patenka dalis išvardytų kaimų, nuo kitų aukštaičių vakariečių (aukštaičių vakariečių žiemiečių ir pietiečių) pirmiausia skiriasi nekirčiuotų galūninių balsių *ė*, *o* tarimu – vietoje jų šiame plote tariami trumpieji *i*, *u*, pvz.: *sã·ki* ‘sakė’, *lã·pi̯* ‘lapė’, *sã·ku* ‘sako’, *vi̯l̃.ku̯*

[8] Tie patys žodžiai senosios kartos pateikėjų gali būti tariami ir su kietu priebalsiu *l* (Morkūnas 1963: 6).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 11 09

‘vilko’ (Salys 1933: 28; 1935: 52, 61; 1946: 38, 39, 50; LKT 28; Morkūnas 2003: 926). Aukštaičiai vakariečiai veliuoniečiai trumpina vienaskaitos galininko nekirčiuotus ilguosius galūninius balsius, pvz., *vãga* ‘vagą’, *kãte* ‘katę’ (Salys 1946: 50; LKA II 63, 64, 65–66, žemėl. Nr. 47, 49; LKT 28). Salio nuomone (1992: 84), nekirčiuotų galūninių balsių *ą*, *ę*, *į*, *ų* trumpinimo (ar resp. išlaikymo) riba eina Nėmuno upe, nuo kurios į šiaurę (šiauriniai veliuoniečiai) šie nosiniai balsiai tariami trumpi, o į pietus (pietiniai veliuoniečiai) – dažniau ilgi. Tačiau, anot Salio (1992: 84–85, 103), aukštaičių vakariečių žiemiečių pietuose, t. y. jų paribyje su aukštaičiais vakariečiais veliuoniečiais, daugiau trumpinamos tik daiktavardžių ir būdvardžių vienaskaitos vardininko galūnės, o tariamosios nuosakos formos yra ilgos, pvz., *bų̃tų̃* ‘būtų’, *pasakę̃tų̃* ‘pasakytų’. Trumpos rytinių veliuoniečių plote yra ir daugiskaitos vardininko galūnės, pvz., *ãkis* ‘akys’, *grãžus* ‘gražūs’ (Serėdžius) (Salys 1992: 103), tačiau šio ploto vakaruose, apie Jùrbarką, – jau ilgos, pvz., *ãkỹs* ‘akys’, *grãžus* ‘gražūs’. Taip pagal nekirčiuotų žodžio galo ilgųjų balsių *y*, *ū* tarimą Salys aukštaičius vakariečius veliuoniečius netiesiogiai, t. y. nurodydamas ypatybių išlaikymo (resp. neišlaikymo) paplitimą, padalijo į vakarinius ir rytinius. Tokio skirstymo laikėsi ir vėlesnio laikotarpio dialektologai (Zinkevičius 1966: 118, žemėl. Nr. 48; LKT 28; LKA II 61, žemėl. Nr. 43).

Pastarųjų kalbininkų teigimu, rytinių veliuoniečių plote taip pat trumpinami žodžio vidurio nekirčiuoti ilgieji balsiai, pvz., *givẽnimas* ‘gyvenimas’, *grudũ* ‘grūdų’ (Zinkevičius 1966: 109; LKT 28; LKA II 59–60, žemėl. Nr. 41), nekirčiuotus žodžio vidurio balsius *ė*, *o* atliepia *i*, *u*, dvibalsiai *ie*, *uo* vienbalsinami, pvz.: *pidaĩ* ‘pėdai’, *drubelès* ‘drobeles’, *kek'víenas* ‘kiekvienas’, *rañkšlus'tis* ‘rankšluostis’ (LKA II 79–80, 81–82, žemėl. Nr. 64, 66; LKT 28). Rytiniame aukštaičių vakariečių veliuoniečių plote kiek ilginami kirčiuoti trumpieji balsiai *i*, *u*, pvz., *vi̇̀sas* ‘visas’, *rù̇gį* ‘rugį’ (Zinkevičius 1966: 107; LKA II 37–38, žemėl. Nr. 19). Salio nuomone (1992: 86), tokios rytietybės, kaip prieškirtinių *y*, *ū* trumpėjimas, dvibalsių *ie*, *uo* vienbalsinimas, būdingos aukštaičiams vakariečiams žiemiečiams, esantiems šiek tiek į pietus nuo Šiaulių, o visiems kitiems vakariečiams, taigi ir veliuoniečiams, – svetimos. Todėl rytiniai veliuoniečiai daugeliu ypatybių artimesni gretimiems šiauriniams aukštaičiams vakariečiams ir aukštaičiams viduriečiams.

Aukštaičiai viduriečiai, kurių plote yra likusioji tirtų kaimų dalis, ryškių skiriamųjų ypatybių neturi (nuo aukštaičių vakariečių ir rytiečių jie skiriasi tik kietojo *l* tarimu žodžio pradžioje), todėl, anot Salio (1946: 53; 1992: 109), „*atskiros ryškios tarmės nesudaro*“. Panašiai šiame skirstyme apibūdinta ir aptartoji aukštaičių vakariečių veliuoniečių šnekta, kuri, Salio teigimu (1992: 102), taip pat esanti „<...> *tik pereiginė*“.

Dabartinė kalbinė tiriamojo ploto situacija. Surinkta XXI amžiaus tarmių medžiaga (turimi garso įrašai) rodo, kad išvardytos ypatybės, nors ir rečiau girdimos, tačiau būdingos šio ploto šnektoms ir dabar.

Fonetika. Iš turimų garso įrašų matyti, kad bendratyse su priesagomis *-enti*, *-inti* vietoje *en*, *in* tariami ilgieji *e̅*, *i̅*, pvz.: *padã·rę̅.ˌjau žmo·nę́·m gi.vé·t*, *i.ˌsenẽ·l'u namùs jau_ˌbú·čeu nugabé·ta* (J. K., gim. 1934 m., Naujasodžiai); *neblo·gaĩ bùvo. gi.vé·t* (E. K., gim. 1924 m., Vilkėnai); *tai_ˌàš_tæ· bú·čeu turbú·t ir_ˌstǽ.ngusis kaip_ˌnó·rs ir_ˌeĩt gi.vé·t*, *kaĩ pradę́·s kurė́·t*, *i_ˌsu_ˌsá.ule pargr̃·t* (V. P., gim. 1935 m., Kaniūkai).

Vietoj nekirčiuotų (ir dažniau uždarų) galūninių balsių *ė*, *o* šiame plote tariami *i*, *u*, pvz.: *dvì ká.rvis*, *žmó·nis gi.vẽ·no.* (E. K., gim. 1924 m., Vilkėnai); *gi.vẽ·no.m*

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 11 09

**eglį́ nuose / pas‿vį́ ru tę̃ vus, tà sesuõ‿jau ištekę́ ju / nebùvo.‿kam ú·k'u valdį́·t, mergaĩti, kadà má.n bùvo. dìdeli bę̃·dà, buvaũ numi.lę́ tinę. muč'ùtis, bù.vo. / taĩ. *margùti taĩ tai‿vàt / taĩ *šę̃ mùti, ĩ·dedi ru.kštæ̃·lis, obuol'ùkai / kviečeĩ / aguõnus, šé.uda. trá.ugdavo. iš‿po.‿stá.ltiesis, šveñti bũ·na, nebùvo. tó·k'u pæ̃·pro.č'ɔ., ká.rvis apsiveršæ̃·ve., kadà bũ·na to.k'õ·s ži.mènsnis vardìnis, iš‿kìtu ká.imo., tó·k'us tõ·s ir‿daĩnus / t ó·k'us i.vaĩr'us lé.udiškus tõ·s tó·k'us, pagrindè‿tai bùvo. ro.gùtis nuo‿ká.lno.* (E. S., gim. 1943 m., Vareikoniai); *uš‿*ciŋkiškis tæ̃· palei‿mìška tǽ·n bùvo. mo.kį̀·kla, dìdeli bùvo.* [šeimyna], *dìdeli pradę́ jau eĩt* (J. K., gim. 1934 m., Naujasodžiai); *ir‿studeñtis, sudaũži mašìna., ir‿gerà vakariẽni suruõšta, žæ̃·mis‿tai nemel'o.rúoto.s bùvo., ã·vi.s kæ̃·l'us, tõ·s laukìnis* [gilės], *tǽ· stæ̃·klis / taĩ tai‿màno. uždę́ ta audìmas, bìski didèsnis už‿tuõs vę́·geles / tó·kes júodus [...] kumǽ.ldę lis / tõ·s dę̃ lis, sudaũži stó·gus, rùdeni. tai‿jau‿talk̃us visam̃ ká.ime, skri.næ̃·lis medìnis bùvo. / arbà tarbus iš‿medžegõ·s pas'ú·to.s* (V. P., gim. 1935 m., Kaniūkai); *ant‿žæ̃·mis patiẽstas gá.l bùvo., dį́.rbo. žmó·nis su‿juõ* (E. S., gim. 1943 m., Vareikoniai).

Tebetrumpinami vienaskaitos galininko nekirčiuoti ilgieji galūniniai balsiai (jie sutrumpėja iki pusilgių ar net iki trumpųjų[9], pvz.: *mamà vìsa$_{(.)}$ laĩka$_{(.)}$ kèbdavo dúona.* (E. S., gim. 1943 m., Vareikoniai); *dį́.rbo. nu‿i_prasidį́.rbo. bìski. tã. žemæ̃·le., nu‿ten‿da‿i‿kìta. pùse$_{(.)}$ bùvo., par‿kæ̃·ra. sùdegi, tæ̃· namæ̃·li. iš‿mó·l'o.* (J. K., gim. 1934 m., Naujasodžiai); *baĩgus vidurìne., bró·lis vi.ré.uses i·‿*amèrika$_{(.)}$ išvaž'æ̃·ve.s iř kìtas bró·lis iřgi ř· i·‿*argentìna$_{(.)}$* (V. P., gim. 1935 m., Kaniūkai).

Žodžio pradžioje *e*, *ei* verčiami *a*, *ai*, pvz.: *dìdeli pradę́ jau aĩt / vaikaĩ á.rzina, mú.m ateĩna va‿ailę̃ jau* (J. K., gim. 1934 m., Naujasodžiai); *ažer'ùko. tó·k'o. nę́ra, įiř ainì in‿*navę́ ži. skaláut', kæ̃·tur'us aĩdavo.m* (E. K., gim. 1924 m., Vilkėnai); *iš‿čè iš‿*agli.nũ* [Eglynų] (V. P., gim. 1935 m., Kaniūkai); *vìsas alèktras* (K. D., gim. 1923 m., Stabaunyčius).

Retais atvejais kietinamas priebalsis *l*, pvz.: *o‿pro‿šó·na. aĩna lo.væ̃·lei gelažìnei* (dar plg. *parsìvežę́ m karstè geležìnem* (J. K., gim. 1934 m., Naujasodžiai); *i‿juõs sulæ̃·si.t', bet‿kałbę́ t'‿jau bìski daugeũ kalbę́ jo. lé.[ŋ]kiškai* (E. K., gim. 1924 m., Vilkėnai); *kantrį́·bę. gelažìnę.* (R. Š., gim. 1959 m., Muniškiai); *palá.ido$_{(.)}$ sèrija.* (K. D., gim. 1923 m., Stabaunyčius).

Vienbalsinami nekirčiuoti dvibalsiai *ie*, *uo*, pvz.: *dvì karvu.tès tur'ù tai‿dæ̃·‿vìs pen'ù.ko. pridúodam, letù.viškai / letù.viškai visadà, kitì *bãbtuse dabaĩ / kuř kuř kenõ· gimin'ũ·va‿ĩ·ra teĩp va‿i_tá.iko.si pri‿kapũ· pri‿sàvo. šeimũ·, va‿reĩke‿va kó·ks vařgas / šen'ù.ka. tæ̃· patvarkį́·t* (J. K., gim. 1934 m., Naujasodžiai); *neišlé.idže vę.nũ·* (E. S., gim. 1943 m., Vareikoniai); *màno. duktę̃· kadà bùvo. *vo ketìjo.j, ĩ·ra mæ̃·tuse pæ̃·vi.ždž'ui kadà kæ̃· kó·k'us dá.rbus padarį́·t reĩke, iř tàs põperis prastèsnis bùvo.* (V. P., gim. 1935 m., Kaniūkai).

Trumpinami nekirčiuoti ilgieji žodžio vidurio balsiai *i*, *u*, pvz.: *tùrim gi.vul'ù.ku., va‿an‿tæ̃· važ'úojant tó·ke mo·ki.kl'ù.kę. bùvo$_{(.)}$, paskeũ tiẽ visì gi.véntojai, o‿če‿tai‿bùvo. sandę.lĩ·s gru.dá.m, jì mæ̃·tais už‿manè vi.rèsnę·* (J. K., gim. 1934 m., Naujasodžiai).

Šiame plote ir dabar kiek pailginami kirčiuoti trumpieji balsiai *i*, *u*, pvz.: *jõ· tę·vù.kas* (E. K., gim. 1924 m., Vilkėnai); *taigi‿và vaikaĩ bùvo. mažù.kai, mú.m mažù.kam reikę́ jo. tarná.ut ãĩt, o‿paskeũ kaĩp bùs / teĩp bùs / niẽks nežį́.no., arklį́.dę·va‿čè‿va* (J. K., gim. 1934 m., Naujasodžiai).

[9] Anot kalbininko K. Morkūno, 1963 m. tyrusio Vareikonių (LKA 470) ir gretimų kaimų (Piepãlių, Kaniūkų) kalbą, „*nekirčiuoti ilgieji balsiai tiriamoje tarmėje yra kiek trumpesni už kirčiuotuosius, o kartais, atrodo, tariami ir visiškai trumpai <...>*“ (Morkūnas 1963: 6).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 11 09

Žodžio pradžioje prieš užpakalinius balsius pridedamas priebalsis *v*, pvz.: *vír̃kis dė̃.delis* (K. D., gim. 1923 m., Stabaunyčius); *vúogas*, *o‿vúogu*. *tai‿jau‿vaikaĩ eĩdavo.m* (V. P., gim. 1935 m., Kaniūkai).

Kirčiavimas. Dvibalsių tvirtagalė priegaidė tęsiama per abu dėmenis, pvz.: *pasimá.udi.t vaikãĩ* (E. S., gim. 1943 m., Vareikoniai); *jaũ tę́vo. tę́vãĩ* (J. K., gim. 1934 m., Naujasodžiai); *riešutãĩ‿vat susiskaič̃úot‿kiek* (E. S., gim. 1943 m., Vareikoniai).

Kirčiuoti balsiai *a*, *e*, esantys trečiajame nuo galo skiemenyje, išlieka trumpi, po kirčiu nepailgėję, pvz.: *vàsara linùs tùs augìna*, *taĩ išlíeja tà. ràšala*$_{(.)}$, *jau‿iš‿vàkaro.* (V. P., gim. 1935 m., Kaniūkai); *cibùlei á.ugdavo· pavàsari*, *dė̀· delis kàminas*, *bùvo. dė̀.delis àžeras* (K. D., gim. 1923 m., Stabaunyčius); *mèdžega mìško. ruõše* (V. P., gim. 1935 m., Kaniūkai); *dã· tadà jẽ̃jo. màšino.s*, *išlaĩkę. kètures paràs*, *jĩ· i‿jõ· sèsere areštã·vo.*, *kàlin'us àtveda* (K. D., gim. 1923 m., Stabaunyčius).

Morfologijos ypatybės. Dar šiose šnektose iš pirmosios linksniuotės vienaskaitos vardininko galūnės išmetamas trumpasis balsis *a*, pvz.: *va‿vaĩks pàdeda*, *tai‿po‿má.šina víens žùvo.*, *kur‿va‿tó·ks nam'ùks aplé.istas*, *tvartùks‿va bùvo. va‿čè‿va už‿tur‿va prũ·do.*, *lìko. tik‿gal'ù.ks* (J. K., gim. 1934 m., Naujasodžiai); *tó·ks maž'ùks*, *tó·ks peč'ùks* (K. D., gim. 1923 m., Stabaunyčius).

Panevėžiukė ir Kaniūkuose vartojamos tokios sangrąžinės veiksmažodžių formos, pvz.: *mú·s ká.ime va‿taĩp vadìno.sis*, *tai‿aš‿kad‿džeugeũsis / kàd apsìaveu batukùs*, *tai‿aš‿tæ·‿búčeu turbú·t ir‿sté.ngusis kaip‿nó·rs ir‿eĩt gi.vé·t*, *ž'u.rę́kit / kàs dã·ro.sis dabar̃*, *taĩ dabar̃ gi·́dausis*, *rašeũsis atsimìnus vìs rašeũsis* (V. P., gim. 1935 m., Kaniūkai); *jaũ dvì vã·ro.sis mergi·́nas*, *bã·rę·sis tiẽ vi·́rai*, *visì džeũgę·sis màno. siuvìmu*, *vìs nó·risis*, *visì juõkę·sis iš‿manè*, *i‿teĩ rú·pino.sis*, *niẽko negirdę́·tis bù.vɔ.*, *žã·nijesis‿jie* (V. B., gim. 1928 m., Panevėžiukas).

Vartojamos tvirtapradiškai kirčiuojamos moteriškosios giminės daugiskaitos galininko formos, pvz.: *ko.kàs basùtes jìs darí·davo.* (E. K., gim. 1924 m., Vilkėnai); *langúotas tokàs skarelès* (V. P., gim. 1935 m., Kaniūkai); *padã·re.s dabar̃ alkú·nes to.kàs* (E. K., gim. 1924 m., Vilkėnai); *vadìno.m jàs ankščeũ* (V. P., gim. 1935 m., Kaniūkai).

Trumpinamos moteriškosios giminės daiktavardžių vienaskaitos vietininko formos, pvz., *gá.l ketvirtõ· penktõ· klã·si*, *šitõ·j didelẽ·j kã·mero.* (K. D., gim. 1923 m., Stabaunyčius).

Vartojama dviskaita, pvz., *pagi.vã·noma dã·šim mã·tu.* (J. K., gim. 1934 m., Naujasodžiai).

Kartais daiktavardžiai pavartojami kita gimine nei įprasta bendrinėje lietuvių kalboje, pvz.: *paskù kitõ·j ká.imo.j tá·· turę́jo. da·‿ú·ki.*, *su‿daĩge nuvę.jaĩ prisipjó·vei žulẽ·s visó·k'o.s*, *tõ·s pač'õ·s ká.imo.s čè‿bù.vo. nemažaĩ*, *bũ·gna. i‿smúike.* (E. K., gim. 1924 m., Vilkėnai).

Skaitvardžių *keturi*, *šeši* galininko galūnė yra *-ius*, pvz., *kã·tur'us kã·palus dúono.s* (M. S., gim. 1933 m., Kaniūkai); *dã·vę. šeš'ùs tuõs bùtel'us* (K. D., gim. 1923 m., Stabaunyčius).

Tariamosios nuosakos vienaskaitos pirmas asmuo baigiasi *-čia*, pvz., *bú·čeišàš išveštà* (K. D., gim. 1923 m., Stabaunyčius).

Linksnių ir prielinksnių vartosena. Prielinksnis *pas* vartojamas su kilmininku, kai žymimas asmuo, kurio aplinkoje kas esti ar vyksta, pvz.: *jinaĩ pas‿mú·su. bù.vo.*, *užeĩk čè pas‿mú·su·*, *pas‿kaimi.nũ·* (V. B., gim. 1928 m., Panevėžiukas); *dá.r tíek nę̃·ra pas‿mú·su.* (M. S., gim. 1933 m., Kaniūkai). Zinkevičiaus teigimu (1966: 423), su

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 11 09

kilmininku šį prielinksnį vartoja ne tik žemaičiai, bet ir gretimi aukštaičiai apie Jùrbarką, Veliúoną, Ariógalą, Šiaulėnus.

Prielinksnis *ligi* vartojamas su galininku, pvz., *pašõko. ligì dvĩ liktai vãlandai i‿namõ* (E. K., gim. 1924 m., Vilkėnai). Šis prielinksnis, anot Zinkevičiaus (1966: 420), aukštaičių tarmės plote dažnai vartojamas ne tik su kilmininko, bet ir su vienaskaitos naudininko linksniu: Girdžiuosè, Vilkavìškyje, Bìržuose, Liñkmenyse, Ukmergėjè. Tam tikrais atvejais su vienaskaitos naudininku prielinksnį *ligi* vartoja žemaičiai apie Krėtingą (Zinkevičius 1966: 420).

Dabartinė situacija ir skiriamoji patarmių riba. Tarmių klasifikacijų požiūriu, aptariamieji kaimai (ir visas buvęs valsčiaus plotas) atsiduria ties dviejų patarmių riba arba labai netoli jos. Todėl spręsti apie pereinamajame kalbiniame plote esančių atskirų vietovių tarminę priklausomybę sudėtinga, o kai kada ir neįmanoma, nes vienai patarmei priskirtas kaimas dažniausiai turi ir gretimai patarmei būdingų ypatybių.

Iš sąlygiškai aiškesnių pavyzdžių minėtini Vareikonių (LKA 470) ir Muniškių (LKA 496) kaimai. Tirti kaip „Lietuvių kalbos atlaso punktai“, šie kaimai dabartinėje lietuvių tarmių klasifikacijoje kalbininkų buvo priskirti vakarų aukštaičiams kauniškiams (plg. LKA I, žemėl. Nr. 1). Senojoje klasifikacijoje Vareikoniai patenka į aukštaičių vakariečių veliuoniečių, o Muniškiai – aukštaičių viduriečių plotą. Beveik nepakitusią šių punktų situaciją fiksuoja dabartiniai tarmių garso įrašai, leidžiantys šių vietų kalbą laikyti būdinga vakarų aukštaičiams kauniškiams (žr. lentelę).

Likusius kaimus priskirti vienai iš dviejų patarmių nelengva. Remiantis lietuvių tarmių klasifikacijomis (žr. LKA I, žemėl. Nr. 1) ir „Lietuvos kelių atlaso žemėlapiais“ (LK 75–76, 92), žiūrėta, prie kokio artimiausio gyvenamojo punkto vienas ar kitas kaimas yra.

Aptariant išvardytų vietovių ir viso ploto tarminę priklausomybę, remtasi ir pačių pateikėjų liudijimais apie savo ar gretimus kaimus ir jų gyventojus (žr. lentelę).

Lentelė
Babtų valsčiaus kaimai dviejų tarmių klasifikacijų požiūriu

Nr.	Ekspedicijos metu tirti Babtų valsčiui priklausę kaimai	K. Jauniaus ir A. Salio klasifikacija	Z. Zinkevičiaus ir A. Girdenio klasifikacija	Dabartinė ištirtų kaimų padėtis tarmės požiūriu
1.	Naujasodžiai (arba Puidinė)	aukštaičiai vakariečiai veliuoniečiai	vakarų aukštaičių kauniškių ir šiauliškių paribys	vakarų aukštaičiai kauniškiai
2.	Kampai II	aukštaičių vakariečių veliuoniečių ir aukštaičių viduriečių paribys	vakarų aukštaičiai šiauliškiai	vakarų aukštaičiai šiauliškiai su slaviškaisiais elementais
3.	Kaniūkai	aukštaičiai vakariečiai veliuoniečiai	vakarų aukštaičių kauniškių ir šiauliškių paribys	vakarų aukštaičiai kauniškiai
4.	Panevėžiukas	aukštaičiai vakariečiai veliuoniečiai	vakarų aukštaičių kauniškių ir šiauliškių paribys	artimesni vakarų aukštaičiams kauniškiams ir su slaviškaisiais elementais
5.	Stabaunyčius	aukštaičiai viduriečiai	vakarų aukštaičiai šiauliškiai	artimesni vakarų aukštaičiams kauniškiams

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 11 09

(tęsinys)

Nr.	Ekspedicijos metu tirti Babtų valsčiui priklausę kaimai	K. Jauniaus ir A. Salio klasifikacija	Z. Zinkevičiaus ir A. Girdenio klasifikacija	Dabartinė ištirtų kaimų padėtis tarmės požiūriu
6.	Babtai (miestelis)	aukštaičiai viduriečiai	vakarų aukštaičiai šiauliškiai	pereinantys iš vakarų aukštaičių kauniškių į šiauliškius
7.	Vilkėnai	aukštaičiai viduriečiai	vakarų aukštaičiai šiauliškiai	vakarų aukštaičiai šiauliškiai su slaviškaisiais elementais
8.	Daubarai	aukštaičiai viduriečiai	vakarų aukštaičiai šiauliškiai	vakarų aukštaičiai šiauliškiai
9.	Vareikoniai	aukštaičiai vakariečiai veliuoniečiai	vakarų aukštaičiai kauniškiai	vakarų aukštaičiai kauniškiai
10.	Muniškiai	aukštaičiai viduriečiai	vakarų aukštaičiai kauniškiai	artimesni vakarų aukštaičiams kauniškiams

Tokiu būdu Naujasodžiai (arba Puidinė), Kaniūkai priskirtini senojo skirstymo aukštaičiams vakariečiams veliuoniečiams, arba dabartinio skirstymo vakarų aukštaičiams kauniškiams. Šiek tiek toliau nuo Kaniūkų esantis Panevėžiukas tikriausiai taip pat patenka į senosios klasifikacijos aukštaičių vakariečių veliuoniečių plotą, bet dabartinėje tarmių klasifikacijoje jis jau yra prie pačios vakarų aukštaičių kauniškių ir šiauliškių susikirtimo ribos.

Kampai II, kairėje Nevėžio pusėje esantis Babtų miestelis ir Vilkė́nų[10] kaimas išsidėstę vakarų aukštaičių šiauliškių plote.

Nors ekspedicijų metu ne iš visų kaimų medžiagos pakanka, nes nerasta ar ir visai nesama vietinių pateikėjų, turimi garso įrašai beveik patvirtina išlaikytą, nors ir su tam tikrais pakitimais, tiriamojo ploto tarminę priklausomybę. Pažymėtina dar ir tai, kad dabartiniai kalbinti žmonės yra išsilavinę, nėra beraščiai, todėl jų kalba labai priartėjusi prie bendrinės. Vis dėlto net ir tokioje kalboje viena kita ypatybė išduoda kalbančiojo tarmę.

Naujausių garso įrašų duomenys rodo, kad Naujãsodžių, Kaniūkų (ir tikriausiai Panevėžiùko) kaimuose, kaip ir toje pačioje Nevėžio upės pusėje esančiuose Vareikoniuose ir Muniškiuose, kalbama vakarų aukštaičių kauniškių patarme[11].

Dėl skirtingos geografinės padėties šiek tiek skiriasi šių kaimų kalba. Naujasodžių kaimas yra kiek toliau į vakarus nuo kauniškių ribos su šiauliškiais, kai tuo tarpu Kaniūkai ir Panevėžiukas ar Vareikoniai yra prie pat jos. Tad nenuostabu, kad Naujãsodžiuose daug geriau išlaikytas vakarų aukštaičiams kauniškiams būdingas ilgųjų ir trumpųjų balsių skyrimas. Tik Stabaunỹčiaus kaimą, nors ir patenkantį į dabartinių vakarų aukštaičių šiauliškių plotą, tikriausiai galima būtų laikyti artimesnį vakarų aukštaičiams kauniškiams. Taip sprendžiama, remiantis vienos čia gyvenančios, bet kitoje Nevėžio pusėje, Võsiškių kaime (vakarų aukštaičių kauniškių plote), gimusios ir augusios pateikėjos tarminiu įrašu. Šios pateikėjos teigimu, „*nu babtiškiai tai maždaug šneka netarmiškai*“ (K. D., g. 1923 m., Stabaunyčius).

[10] Buvusiame Babtų valsčiaus plote yra dveji Vilkėnai. Šiame straipsnyje aptariamas ekspedicijos metu tirtas priešais Panevėžiùką kitoje Nevėžio pusėje esantis Vilkėnų kaimas.

[11] Muniškių, Vareikonių ir gretimų kaimų (Piepalių, Kaniūkų) kalbą Morkūnas (1962: 5–6; 1963: 6) taip pat priskyrė vakarų aukštaičių tarmių grupei.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 11 09

Likusieji kaimai – Kampai II, Vilkėnai ir galbūt Daubarai – jau artimesni vakarų aukštaičiams šiauliškiams.

Atskirai aptartina toje pačioje Nevėžio upės pusėje esančio Babtų miestelio padėtis. Dabartiniai garso įrašai fiksuoja labai nevienalytę kalbinę miestelio situaciją. Vieni iš kalbintų žmonių yra gimę miestelyje, kiti yra atsikėlę iš aplinkinių kaimų (Piepalių, Šašių), todėl jų kalba nėra vienoda.

Ekspedicijos metu įrašyti pateikėjai iš Kampų II, Vilkėnų kaimų ir kai kurie iš Babtų miestelio yra dvikalbiai, be lietuvių, mokantys ir vietos lenkų kalbą, todėl pastarosios kalbos elementai jų lietuviškoje kalboje neišvengiami. Lenkų kalbos įtaka juntama ir vietinės pateikėjos iš Panevėžiuko kalboje. Informantės, gimusios Bãbtų vienkiemyje, bet dabar gyvenančios Babtų miestelyje, liudijimu, „*įtakos turėjo tie lenkų lenkai, matyt*“ (V. S., gim. 1955 m., Babtai).

Kaip ir minėtosios Jonavos, taip ir šios apylinkės yra buvusių dvarų teritorijoje, taigi sąveika su slavų kalbomis būdinga ne tik pietinėms, bet ir pietrytinėms (iki Nevėžio) dabartinių vakarų aukštaičių šnektoms, arba senojo skirstymo aukštaičių viduriečių daliai (Markauskienė 1994: 31–34; Geržotaitė 2012).

Išvados. Apibendrinus naujausiais tarmių duomenimis pagrįstą vidurio lietuvių kalbos ploto tyrimą, galima teigti, kad didžioji tirtojo Babtų apylinkių šnektų ploto dalies kalba yra artimesnė vakarų aukštaičių kauniškių patarmei. Ja kalbama ne tik dešiniojoje Nevėžio upės pusėje esančiuose kaimuose ir kartu „Lietuvių kalbos atlaso“ punktuose: Vareikoniuose (LKA 470) ir Muniškiuose (LKA 496), ties kuriais kalbininkai brėžė ribą, dalijančią vakarų aukštaičius į kauniškius ir šiauliškius. Kaip matyti iš straipsnio pirmajame žemėlapyje pateiktos apytikslės linijos, žyminčios buvusio Babtų valsčiaus vietovių tarminę priklausomybę, ir tarmių garso įrašų, ši patarmė vartojama ir kitapus šios tradicinės, dvi patarmes skiriančios, ribos, ir netgi kairiojoje Nevėžio pusėje.

Paskutiniai garso įrašų duomenys rodo labai pakitusią kalbinę minėtų kauniškių ir gretimų šiauliškių situaciją. Šiam plotui būdingos ypatybės vartojamos vis rečiau. Didžiosios dalies pateikėjų kalba neretai pereinanti į netarminę lietuvių kalbą.

Literatūra

Barkauskas E., Stonys T. *Mažoji Babtų enciklopedija*, Kaunas, 1994.
Geržotaitė L. Pietinės vakarų aukštaičių šiauliškių šnektos: geolingvistinis aspektas ir jo interpretacijos, *Acta Linguistica Lithuanica* 67, 2012, p. 156–174.
Girdenis A., Zinkevičius Z. Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos, *Kalbotyra* 14, 1966, p. 139–147.
Karaś H., Rutkowska K. ir kt. *Język polski na Kowieńszczyźnie. Historia*, *sytuacja socjolingwistyczna*, *cechy językowe*, *teksty*, Warszawa–Wilno, 2001.
Kazėnas J. *Pagynė*. Vilnius, 1990.
Kazlauskaitė R. ir kt. *Vakarų aukštaičiai šiauliškiai* (serija „Lietuvių tarmės mokyklai“), Vilnius, 2007.
Kviklys B. *Mūsų Lietuva* 2. South Boston (Mass.), Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1965.
LK – *Lietuvos kelių atlasas*, vyr. red. Mindaugas Baltrušaitis, Vilnius, 2010.
LKA I – *Lietuvių kalbos atlasas* 1. *Leksika*, ats. red. Kazys Morkūnas, Vilnius, 1977.
LKA II – *Lietuvių kalbos atlasas* 2. *Fonetika*, ats. red. Kazys Morkūnas, Vilnius, 1982.
LKT – *Lietuvių kalbos tarmės. Chrestomatija*, ats. red. Kazys Morkūnas, Vilnius, 1970.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 11 09

LKTCh – Bacevičiūtė Rima, Ivanauskienė Audra, Leskauskaitė Asta, Trumpa Edmundas, *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija,* Vilnius, 2004.
Markausienė M. *Babtai istorijos vingiuose*, Vilnius, 1994.
Morkūnas K. *Kauno r. Muniškių k. (Nr. 496). Informacijos ir tekstai* (rankraštis), 1962.
Morkūnas K. *Kauno r. Babtai–Vareikoniai (Nr. 470). Informacijos ir tekstai* (rankraštis), 1963.
Morkūnas K. Seredžiaus šnekta, *Seredžius*, Vilnius, 2003, p. 925–929.
Salys A. Kelios pastabos tarmių istorijai, *Archivum Philologicum* 4, 1933, p. 21–34.
Salys A. *Lietuvių kalbos tarmės* (rankraščio teisėmis), Kaunas, 1935.
Salys A. *Lietuvių kalbos tarmės* (rankraščio teisėmis), Tübingenas, 1946.
Salys A. *Raštai* 4. *Lietuvių kalbos tarmės*, Roma, 1992.
Zinkevičius Z. *Lietuvių dialektologija*, Vilnius, 1966.
Zinkevičius Z. Apie lietuvių kalbos tarmių skirstymą, *Rinktiniai straipsniai* 1, Vilnius, 2002, p. 365–380.
Zinkevičius Z. *Lietuvių tarmių kilmė*, Vilnius, 2006.

Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje „Babtai“ (vyr. redaktorius ir sudarytojas Damijonas Šniukas).

Straipsnio kalbos redaktorius Albinas Masaitis, korektorė Rasa Kašėtienė, anglų k. redaktorius, vertėjas Aloyzas Pranas Knabikas.

Nurodymai dėl straipsnių naudojimo (citavimo): Skelbiant ar bet kokiu būdu panaudojant bet kurį elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ svetainės www.llt.lt straipsnį ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ visą nesutrumpintą pavadinimą, jo tarptautinio standartinio serialinio leidinio numerį ISSN 2029-0799, interneto svetainės www.llt.lt pavadinimą, tomo (darbo) sutartinį kodinį pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio pirmojo paskelbimo serijos monografijoje ir jo paskelbimo svetainėje www.llt.lt datas (jei šios datos sutampa, skelbiama viena – paskelbimo svetainėje www.llt.lt data)

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 11 09